

От "краят на историята" до "смъртта на бъдещето", което не е безалтернативно¹

Велчо Стоянов^{*}

"Съществуват два варианта на бъдещето – на Мечтата и на Съдбата"

М. Лайтман и Е. Ласло

Резюме: В цитираното под линия интервю на известния български политолог г-н Иван Кръстев той трансформира "краят на историята" (на Фукуяма¹) в "смърт на бъдещето". От заглавието на статията се подразбира, че целта е да покажем и докажем, че първо, е налице силна взаимовръзка между "краят на историята" и "смъртта на бъдещето", второ, доколкото "краят на историята" и "смъртта на бъдещето" са опити да го лишат от либерална алтернатива, намираме тази теза за неиздържана и ще се опитаме да го докажем. Третото, което само ще го маркираме, е, че нито Фр. Фукуяма, нито Ив. Кръстев, че дори и О. Шпенглер (с идеята за "Залезът на света") не са оригинални. Те са просто последователи на Фр. Ницше, който още през 1888 г. е установил (във "Волята за власт"), че светът ускорено върви към катастрофа и то "буино, стремително, подобно на забързана, за да стигне края река, пред която няма ограничения, няма бъдеще"²

Ключови думи: пазар, либерализъм, капитализъм, социализъм-комунизъм, кейнсианство, среден (благороден) път, духовно-културна криза, антикултура, космос, природни закони, полис, обществени закони, морал, етика, етос, индивидуализъм-еготизъм-хедонизъм, универсален закон на алтруизма, посткапиталистическа и постсоциалистическа констелация.

JEL: A13, A14, A20, B10, B20, A40. I.

Преди края на миналия век и хилядолетие американският икономист Ф. Фукуяма обяви "Краят на историята", което г-н Иван Кръстев нарича "смъртта на бъдещето". "Смъртта на бъдещето" е много по-стряскащо от "краят на историята", още повече, че и самият Фукуяма се отказа да поддържа тезата си (за "края на историята").

Да се обяви "смъртта на бъдещето", и то от политолог в лицето на Иван Кръстев, е просто шокиращо. При това много от неговите аргументи са напълно актуални и обосновани, макар че имат главно политико-социологичен характер. Така наречената от него "смърт на бъдещето" има обаче не само политико-социологическа, но и икономико-културологическа страна, на която искаме да обърнем необходимото внимание.

^{*} Велчо Стоянов е доктор на икономическите науки, дългогодишен професор в катедра "Финанси" на УНСС.

¹ "Краят на историята" на Фукуяма се оказва края на бъдещето", а "липсата на алтернатива е съпроводено (или обусловено – ВС) от "смъртта на бъдещето" – цитирано от интервюто на Ив. Кръстев пред английския политолог проф. Р. Саква, публикувано във в. "Дневник", виж: <http://www.dnevnik.bg/analizi/0212/11/20/1951059...> 20.11.2012 г.

² Вж. Ницше, 2009, Фр., Воля за власт, изд. "Захари Стоянов", С., с. 23.

Дискусия

Някои може би ще каже, че между икономиката и културата няма силна връзка и зависимост, но не е така, защото икономическата дейност е по същество културна дейност. Самият пазар и неговият иманентен инструмент – парите, са продукти или феномени на разумния човешки дух, но се оказват негов непримируим враг. Именно тази несъвместимост между ценностите на пазара и ценностите на човешкия дух, и преди всичко на морално-етично-хуманната му страна, е в основата на "вечната" духовно-културна криза. Наричаме я "вечна" в кавички по две причини, а именно: първо няма нищо вечно на този свят, а според Ст. Хокинг и Вселената не е вечна, тъй като предстои "Голямото свиване", което ще приведе нейното състояние до това преди "Големия Взрив", и второ, някои автори считат, че морално-духовната криза на човека, на хората води своето начало от първородния грях – нарушената заповед на Твореца да не вкусват от плодовете на дървото на познанието и последвалото изгонване на първочовеците Адам и Ева от рая с известното проклятие, което и до ден днешен не е снето от многомилиардното им потомство. Нещо повече, дори, Фр. Шелинг и преди всичко Й. Г. Хегел смята, че ако не е било сторено тяхното прегрешение пред Бога, човекът не би могъл да осъществи "скока от царството на необходимостта (природната) в царството на свободата (духовната)", т.е. щял е да си остане невеж (по Ж. Атали), но блажен и щастлив. И все пак да не забравяме, че познанието не ни е дадено от Бога, а от Дявола, превърнал се в змия и изкушил Ева, а след това и Адам да вкусат от плодовете на дървото на познанието, чийто символ е ябълката.

Смятаме, че не трябва да забравяме и подценяваме още и това, че "несъвършените хора са обречени да живеят в несъвършени общества" (по Р. Дал, автора на "Библията" на демокрацията), но са приз-

вани и да се борят за своето и на обществата, в които живеят, усъвършенстване (по Фр. Шелинг). Освен това смятаме, че е важно, дори необходимо да следваме лансирания от Й. Хергер подход, възприет и от неговите именити ученици Гьоте и Хегел в смисъл, че към всяко явление, процес, обект на научен интерес и изследване трябва да се подхожда философско-исторически или историко-философски, ако искаме да бъде изяснен и евентуално решен даден проблем по възможно най-добрия начин.

Наред с това в нашите изследвания и анализи не трябва да подценяваме някои универсални принципи, и най-вече принципа на плурализма, на Ин и Ян, на "фундаменталния дуализъм" (по Д. Форчън) или на "великата диалектика" (по Р. Тарнас), а така също на холизма или всеобщата взаимовръзка и взаимозависимост на всичко с всичко останало.

Това, което бихме искали да кажем, ще го изразим синтезирано, а в някои случаи и пунктирано, от което има опасност да останем неразбрани, което се е случвало дори и на Витгенщайн, но нашите мисли едва ли са толкова сложни и дълбоки, като неговите.

И така:

Първо, в по-новото време се утвърдиха трима велики икономисти – идеолози, теоретици и защитници на три основополагащи обществено-икономически системи, а именно:

а) А. Смит – "бащата" и знамето на "гения" либерализъм – консерватизъм и адекватният му индивидуализъм – егоизъм – хегонизъм.

б) К. Маркс – "бащата" и знамето на "левия" социализъм – комунизъм и адекватният му колективизъм с акцент върху т.нар. обществено благо и върху алтруизма, вкл. върху класите и класовата борба.

в) Дж. М. Кейнс – "бащата" и знамето на "смесената икономика", на "социалното пазарно стопанство", на "държавата на всеобщото благоденствие", които бяха актуални през "30-те славни следвоенни години".

Дискусия

Смятаме, че и тримата не са напълно оригинални. Имаме предвид, че А. Смит е заимствал идеята за ласе фер (Laissez faire) от френските физиократи и я трансформирал в метафората за "Невидимата ръка", но той не е краен като много от неговите съвременни последователи. К. Маркс – мислителят на хилядолетието, както го нарекоха англичаните, е проучил основната литература, излязла преди да се появи на научната сцена, но и той е заимствал от много автори и източници като например: от "Държавата" на Платон, от идеята за Царството божие на Христос, от великите утописти-хуманисти – Сен Симон (първият социалист и последният аристократ), Ш. Фурие и Р. Оуен и много други, които е цитирал в своите произведения. Същото се отнася и за Кейнс, който по същество заимства от древната религиозно-философска азиатска идея за "средния (благородния) път", споделяна и от Аристотел като "златна среда"; той, Аристотел е първият, който използва понятието "средна класа". "Нищо ново под слънцето" и все пак "Всичко тече, всичко се променя", както казват философите и което е израз на "великата диалектика", която твърде ограничено се свързва главно с Хегел и Маркс, които са само нейни пропагандатори; "оригиналът" ѝ е древногръцки, но води и още по-назад в историята – през зороастрийския дуализъм чак до азиатския принцип на Ин и Ян, вкл. до кабалистичния гвулик Янус.

Според Иван Кръстев, древно-азиатско-кейнсианската идея за регулираната от държавата пазарна икономика, характерна за "тридесетте славни следвоенни години", е прилагана в САЩ още по времето на Ф. Д. Рузвелт, от Сталин в Русия и от Хитлер в нацистка Германия, а защо не и в съвременен Китай, а до известна степен и в съвременна Русия. Струва ни се, че е пресилено да се поставят под общ знаменател икономиките на САЩ при Рузвелт (който е наричан по този повод Рузвелт Сталинов, но не Рузвелт Хитлеров), на бившия Съ-

От "Краят на историята"

ветски съюз при Сталин и на Германия при Хитлер. Защото в САЩ тя е прилагана в демократични условия, а в Русия и Германия – в тоталитарно-диктаторски условия, между които също е имало различия; национал-социализмът и болшевишкият социализъм имат сходни черти, но не са напълно еднакви, доколкото поне едните са националисти, а другите интернационалисти.

В по-новото време кейнсианството е "рожда" и проявление на социалдемократическата идея за мирен реформистки път към социализма, а не чрез революция и насилие, както са считали комунистите и болшевиките. Кейнс не е бил последовател нито на Смит, нито на Маркс, като "левиите" го считали за "десен", а "десните" – за "ляв", тъй като и едните и другите пледират за "чисти" социалистически и капиталистически общества. При настъпването на кризата през 2007/2008 година обаче неолибералите, които преди това бяха чествали годишнина от провала на Кейнс и кейнсианството, забравиха за това, загърбиха своя патрон А. Смит и се обърнаха с лице към Кейнс, като направиха реверанс дори и на Маркс. Имаме предвид щедрите антикризисни програми в кейнсиански стил и дух, а така също национализацията на някои ключови финансови институции; ако някои беше лансирал подобни идеи преди настъпването на кризата, може би ултралибералите щяха да му нагянат усмирителна риза.

Впрочем общоизвестна е изключителната гъвкавост на капитализма да приватизира изгоди и печалби и да социализира неблагоприятия, неизгоди и загуби, включително "големите" да си извоюват правото или по-точно привилегията, че не могат или не трябва да фалират. Те не могат да фалират, защото държавата е насреща им с т.нар. от Р. Т. Киосаки "бейлаути" – "спонсорство" от бюджета, което той нарича "кражба на пари от бюджета" и "социализъм за богатите"; тези, които преминават и се разминават през т.нар. въртяща се врата

Дискусия

(Revolving Door) лесно се разбират и взаимно подпомагат, още повече че обикновено са част от синархичния елит.

Не случайно Л. Търоу казва, че капитализмът е съвместим дори с робството, докато демокрацията не е. Неговите идеолози и представители с големите и най-големите "кесии" (по М. Вебер) са готови на всякакви компромиси, за да запазят господството на трите "П-та" – пазара (свободния), парите и печалбата от капитала.

Макар че "нравът" и "манталитетът", включително "философията" на капитализма, са оставали почти непроменени, доста неща са се променили както от времето на А. Смит, така и на К. Маркс, дори и на Кейнс. Тези промени са обусловени най-вече от глобализацията (наричана и американизация), в която главна роля играят глобалните корпорации, които според Ж. Атали ще останат в бъдеще около една гузина и ще разпределят света помежду си. Наред с глобализацията върви и регионализацията, чиито еталон е Европейският съюз (ЕС), а "тежката" гума принадлежи на тези с най-големите "кесии", което Кръстев го подказва, но не го казва.

В името на запазването на системата, която им е изгодна неолибералите направиха голям компромис със своята идеология, теория и политика, още повече че много преди кризата те трансформираха един от основните класически и формулиран от техния кумир А. Смит принцип за бюджетното равновесие, за бездефицитния бюджет, като му противопоставиха умерения кейнсиански принцип за бюджетен дефицит до 3 % от стойността на БВП и държавен дълг до 60 % спрямо стойността или обема на бюджета по-точно. Но за съжаление тези собствени норми те не ги спазват, и то от такива страни като Япония, чийто дълг отдавна е надвишил техния БВП, САЩ, чиито дълг наскоро превиши сумата или обема на американския БВП. В тази група са, както знаем, и много европейски

държави, като "хорото" се води от Гърция, чиято дългова криза разклати основите на еврото, еврозоната дори на самия ЕС. Ние в това отношение сме "отличници" за сметка обаче на непрекъснато затягане на коланите и евентуално участие в подпомагането на Гърция и други следващи нейния път страни. Тази криза провокира Европа да разшири и задълбочи в по-голяма степен финансово-политическата интеграция, което е единственият спасителен път за обединена Европа, защото европейските държави поотделно не биха могли да се противопоставят на новоизгряващите глобални сили.

В тази връзка възниква въпросът: какво е отношението на САЩ към еврото и европейската дългово-платежна криза, към ЕС като цяло? Това отношение е преминало през два основни етапа – до 1989 и след 1989 година. След 1989 година старият враг на Запада в лицето на бившия Съветски съюз вече го няма, а новият (в лицето преди всичко на международния тероризъм) не може да обедини и сплоти Запада, както това правеше старият враг. Интересите на двете страни на Атлантическия океан започнаха да се "разминават", поне по два основни въпроса – войната на коалицията, начело със САЩ срещу Садам Хюсеин, но САЩ сигурно не са безразлични и към петрола и стратегическото положение на Ирак; известни са обидните думи и техните достойни отговори, които прелетяха в двете посоки на Атлантическия океан и по-конкретно между САЩ и т.нар. "стара Европа" (преди всичко Германия и Франция). Конфликтът обаче беше потушен, защото и двете страни нямат изгода от него. Другото "разминаване" е по отношение на израелско-палестинския конфликт, спрямо който отношението на Европа и ЕС в частност е по-умерено и балансирано, но натискът на САЩ и Израел над Европа да следва тяхната позиция не е престававал. Дали Европа ще коригира позицията си предстои да видим.

Дискусия

От срещата на нашия премиер Б. Борисов с президента на САЩ Б. Обама разбираме, че една от основните теми на разговорите между тях е атенатът на летището край Бургас. Въпросът е дали ЕС и ние като негови членове ще запазим по-обективна и независима позиция, или ще се подадем на Израелско-американския натиск да обявим за автор на атенатата "Хизбула", с което бихме си спечелили омразата на целия мюсюлмански свят, който пък се счита за главен субект на международния тероризъм, т.е. ние сме поставени в една много деликатна позиция.

Отношенията между САЩ и обединена Европа също са деликатни, доколкото са приятели, еднородни с обща култура и съюзници в НАТО, но интересите им започват да се разминават след 1989 г.. Бившият канцлер на Германия (Западна тогава) Х. Шмит, повдига завесата на тяхната приятелско-съюзническа "идилия". Той говори за "криза на ЕС и на НАТО", но Северноатлантическият съюз (НАТО) си остава инструмент в ръцете на САЩ за натиск и опекуство над Европа. Освен това той обвинява САЩ, че "вървят срещу принципите, които прокламират", като проявяват имперски амбиции и гържат свои войски в 156 гържави³. С други думи, взаимоотношенията между САЩ и обединена Европа след 1989 г. периодически се подлагат на напрежения и поради обстоятелството, че САЩ категорично се противопоставят на желанието и стремежа на обединена Европа, освен в първостепенна икономическа сила да се превърне и във военно-политическа такава, но до сега главно САЩ не са допуснали това да се случи; две супер военни сили в НАТО са недопустими.

Впрочем има и перманентен гразнител и фактор между тях – еврото, чрез което се осъществяват над $\frac{1}{4}$ от международни-

От "Краят на историята"

те валутни операции и транзакции. По такъв начин ЕС пренасочва значителна част от т.нар. сенъораж от американската към европейската хазна (сенъоражът изразява разликата между "себестойността" на една банкнота, която е между 20-30 цента, и нейната номинална стойност). Очевидно не е изгодно на американците с подобни действия на обединените европейци, които пренасочват една значителна част от сенъоража от САЩ към Европа.

Така че след 1989 г. все повече и по-значими стават факторите и обстоятелствата, които създават напрежение, включително разнопосочни, главно, но не само икономически интереси, между двете страни на Атлантическия океан, и би могло да се говори за някаква специфична форма на "студена война" между Америка и Европа. Впрочем, обилна светлина върху техните отношения хвърля бившият президент на САЩ Р. Никсън, който през 1991 г. пише: "Обединена Европа би представлявала не само преимущество, но и пречка за САЩ. Ние определено печелим от появата на една по-силна и по-сплотена политическа единица, която ще балансира Москва, и от тук нашата военна роля в Европа ще може да се редуцира. Ние също така ще спечелим от наличието на по-активни партньори в Европа, които ще могат да се справят с различни регионални кризи по света. Но за съжаление **една обединена Европа със СНП (съвкупен национален продукт), по-голям от този на САЩ, става опасна ... и САЩ едва ли ще подкрепят единството и обединението ѝ на всяка цена**"⁴ От ясно, по-ясно, от категорично, по категорично!. Като имаме предвид, че БВП на обединена Европа надмина вече този на САЩ, тя по думите на Никсън, вече е станала опасна за САЩ и те няма да подкрепят нейното единство и обединение.

³ Вж.: Шмит, Х., 2006. Силите на бъдещето, изд. "Медиама", С., с.с. 24, 28, 79, 220-221 и гр

⁴ Никсън, Р., 1993. Не пропускайте момента, ИЦ "В. Търново", гр. В. Търново, с. 81

Дискусия

Цитираните мисли на бившият американски президент, Р.Никсън, първо, не се нуждаят от никакъв коментар и второ, не виждаме признаци, че САЩ са променили отношението и политиката си към обединена Европа, като имаме предвид активността и дори агресивността на американските рейтингови агенции да понижават рейтинзите на европейски държави и банки и реакцията на А.Меркел, че Европа трябва да създаде своя такава, която няма да действа така тенденциозно.

Ако обаче САЩ решат да спъват, да затрудняват и да създават пречки на европейското обединяване и сътрудничество, т.е. на европейската интеграция и единство, те имат на разположение широк арсенал от инструменти, освен НАТО, могат да използват още и международните финансови институции, включително тяхното най-ново отроче, "Вашингтонския консенсус", останалите международни организации, в които те обикновено доминират, рейтинговите си агенции и групи. В определени моменти те биха могли да разчитат и на Англия, доказателство за което е, че Х. Шмит допуска, че евентуалното ѝ излизане от ЕС няма да го отслаби съществено, т.е. "ЕС ще се превърне в икономическа световна сила, дори и в случай че Англия се оттегли"⁵, но "в политическата и военната области обаче Евросъюзът няма да се превърне в световна сила⁶ ... Още много десетилетие Европа ще остане в сянката на военното превъзходство на САЩ"⁷, защото "Америка ще положи усилия да не позволи на ЕС да укрепи мощта си. За целта Вашингтон ще разчита на НАТО⁸, който "заплашва да се превърне в инструмент на Америка за

контрол над Европа"⁹. Така че съдбата на Европа през следващите десетилетия ще зависи от това "желает ли Америка обединена Европа като свой партньор или по-скоро като васал"¹⁰, т.е. Второто се счита за по-вероятно. Още повече, като имаме предвид казаното и написаното от П. Бюканан: "Ако не се счита Турция и Великобритания, всички европейски държави – членки на НАТО, вече отдавна не са съюзници, а зависими от нас" (САЩ) ... Европа е загубила жизнената си енергия"¹¹.

На всичко отгоре се твърди, че САЩ оттеглят своето главно внимание от Европа към Азиатско-Тихоокеанския регион, но чрез НАТО сигурно ще продължат да управляват Европа, която, според редица анализатори, е икономически гигант, но военно отслабва. Смята се, че ѝ се иска да стане и военен гигант, но засега двете военни гиганти в НАТО не изглеждат постижими.

Темата за взаимоотношенията между САЩ и обединена Европа е сложна и многогранна и от тях зависи по-скоро бъдещето на Европа, отколкото това на САЩ, но безспорно е, че те дават отражение и върху глобалните проблеми. И все пак те имат обща култура и религия, но в САЩ многокултурността е много по-широка, отколкото в Европа, чиято мултикултурност също се разширява, но глобализацията и екуменизмът я ограничават; американският културен империализъм – също, без разбира се да подценяваме пазарната култура и ценности.

Горекананото обаче далеч не изчерпва новата глобална ситуация, която се формира през последните десетилетия, т.е. след т.нар. либерално-консервативна (контра) – революция. Тя се осъществя

⁵ Шмит, Х., цит. съч., с. 221.

⁶ Пак там, с.221.

⁷ Пак там, с. 221.

⁸ Пак там, с. 220.

⁹ Пак там, с. 109.

¹⁰ Пак там, с. 107.

¹¹ Бюканан, П., Смърть Запада, изд. АСТ, Москва, 2003, с. 153.

Дискусия

ви под политическото ръководство на Р. Рейгън и М. Тачър през 80-те години на миналия век, чието начало бе именувано "рейгъномика" и "тачаризъм", а върхът ѝ беше преломната 1989 г., когато дуполюсният свят се трансформира в еднуполюсен, начело с единствената суперсила, САЩ. Бившите социалистически страни възприеха идеологията и ценностите на своя "вечен" враг и започнаха преходи към пазарна икономика и демокрация или по-скоро връщане от социализъм към капитализъм, обикновено под диригентството на световните финансови организации – главно МВФ и СБ, които заедно с Министерството на финансите на САЩ създадоха (през 1989 г.) една нова институция, наречена "Вашингтонски консенсус", която не се ползва с добра слава. По думите на Председателя на Великото народно събрание, Йосиф Петров, през т.нар. криминален преход изградихме "позорна икономика" и "дигнокрация", която уж сме преодолели.

През 1989 г. ние тръгнахме към Запада¹² и някои западни икономисти и социолози като П. Бюканан например започнаха да се оплакват, че сме започнали да "балканизираме" Запада, което ще рече, че и той е тръгнал към нас и въпросът е къде ще се срещнем – по-близко до тях или по-близко до нас; дано бъде по-близко до тях, но за съжаление Западът вече не е това, което беше до 1989 г., може би защото тогава гледахме само витрината му, а сега вече разбрахме и някои негови пороци, които изтъкваше още Кейнс, а днес и много други автори – Н. Чомски, Л. Търоу, А. Тофлър, дори Сб. Бжежински и списъкът им може да се увеличи, но това не е необходимо. Тези пороци се проявиха с още по-голяма сила след 1989 г., когато вече изчезна неговият враг, конкурент-алтернатива.

¹² Някои автори вече говорят за два Запада – европейски и американски – вж.: В. "Монг дипломатик", бр.8 (22) от м. август, 2006, с. 7.

От "Краят на историята"

II.

Синархията, в основата на която стоят тайните общества на елита, води своето начало от древен Египет. Изключително пълна представа за тайните общества на елита ни дава третомникът на Чарлз У. Хекеторн "Тайните общества на всички времена и народи" (изд. "Мириам", С., 2006/2007 г.). Този третомник описва тайните общества до към края на 19-ти век, но и след това излезе твърде обилна литература за тях. Характерно за тайните общества е, че те първоначално са имали предимно религиозен характер, но особено след Първата световна война те придобиват предимно политически характер и се твърди, че оказват твърде силно влияние върху кадруването и политиката на американската администрация. Както казва авторът на "Финансовият крах" Й. Норберг, не е важно кой е президент на САЩ, когато президент на Американския федерален резерв е А. Грийнспан. Все по-често се пише за т.нар. въртяща се врата (Revolving Door), през която се разминават главно политическите, включително военните и икономическите елити, а техните тайни и полутайни общества строго следят в тях да не проникнат случайни хора. С други думи, смята се, че в исторически план, особено в процеса на глобализацията, ролята на тайните общества на елита се увеличава или нараства, което не е било характерно по времето на Смит и Маркс, но при Кейнс тази тенденция е била вече налице.

Нека тук да напомним, че А. Смит е имал въздържано, дори негативно отношение към големите корпорации, които е считал като сили, които деформират конкуренцията, но днес те са всесилните господари не само на пазара, но и влиянието им върху правителствата е нараснало твърде много в сравнение с времето на Смит и Маркс,

Дискусия

а дори и на Кейнс. Някои анализатори считат, че гържавите, които биха могли да се противопоставят на най-големите корпорации, не са повече, отколкото са пръстите на двете ни ръце.

А. Смит не е бил краен либерал, либертарианец или пазарен фундаменталист и е разглеждал националното стопанство като органическа съвкупност от частни пазарни стопанства и гържавно стопанство, наречено от класиците – финансисти, гържавно финансово стопанство. Някои от съвременните неолиберали, които се считат за последователи на А. Смит, от рода на Айнг Ранг (Алиса Розенбаум, емигрантка от бившия Съветски съюз, избрана за "мислител на столетието" в САЩ, в чиято орбита е бил и А. Грийнспан, а един от видните ѝ почитатели е М. Тачър, т.е. тя не е случаен автор), а М. Ротбарг е известен главно с това, че счита гържавата за несъвместима с пазара и той следвало да я погълне. Така че става дума за Айнг Ранг, М. Ротбарг и сие утралиберали, либертарианци или пазарни фундаменталисти, които имат подкрепата от "високи" места и главно на тези, с големите "кеси".

Основните лозунги или девизи, които се лансираха в началото на рейгъново-тачаристката (контра) революция бяха: "дерегулиране", "повече пазар, по-малко гържава" и "приватизация на гържавна собственост и дейности", като при практическата реализация на тези лозунги не бяха поставени никакви граници. Чрез "варварската приватизация" (по Дж. Стиглиц), включително на "естествени монополи" и на изконни социални дейности на гържавата, включително чрез дерегулацията, се целеше постигането на "минимална гържава" и "максимален пазар"; гържавата по същество беше частично погълната от пазара и силно комерсиализирана. Заговори се за "маркетинг на публични блага и/или публични

услуги", "политическа търговия", "търговия със закони", "властови доходи" и др. п.

Основните политически субекти – партиите, у нас достигнаха около 300 и вероятно, ако не сме на първо, сме на едно от първите места по брой на партиите, съотнесени към броя на населението. Безспорно е, че не биха могли да се съставят 300 различни партийни програми, които да се различават една от друга, и много от тях в идейно-политическо отношение сигурно си приличат, а вероятно и се покриват. Формалната им цел и стремеж обикновено е да подобрят състоянието на икономиката и живота на хората, но реалните такива са по-групи – изява на синдром за водачество, търсене на възможности и начини за взимане или участие във властта като предпоставка за придобиване на привилегии и реализирането на "властови доходи".

Ако някога партиите са се формирали на идейно-политическа основа и в името и защитата на определена кауза, днес не е така. Мотивите и целите са главно и почти изцяло утилитарни – вземане или поне участие във властта с оглед придобиване на позиции, привилегии и реализирането на властови облаги; политиката се оказва най-изгодният бизнес, без почти никакви инвестиции само се инкасират облаги. Може би подобни неща е имал предвид Й. Петров, за да говори за "дивокрация", още повече пък, че Л. Търоу нарича изборите инструмент, чрез който едни мошеници идват, за да сменят от власт други мошеници¹³. Впрочем, още Аристотел е констатирал, че управляващите (независимо кои са те) са готови вечно или колкото може по-дълго да управляват¹⁴.

Разбира се, подобни явления не са характерни само за нашата политическа действителност, те са всеобщи, само че мащабите им на проявление са различни. Не случайно Р. Дарендорф говори за дефи-

¹³ Вж.: Търоу, Л., Бъдещето на капитализма ..., С., 2000, с. 452-453.

¹⁴ Вж. Аристотел, политика, 1995. С., изд. "Отворено общество", с. 74.

Дискусия

цит на големи, авторитетни и с "тяжест" и почитани политици включително изявени националноотговорни държавници.

Казаното по-горе и обстоятелството, че непрекъснато се говори за корупция по всички етажи на властта, дава основание за извода, че ако не всички, повечето партии са започнали да наподобяват легални мафии, които обикновено са в "топли" отношения с нелегални такива. Освен това не ни е известно нито една партия да е възразила срещу това безпрецедентно високо дотиране или финансиране от бюджета на държавата. Ако не всички, повечето от партизаните са забравили какво е това смирение и скромност и с позволени и непозволени средства търсят само привилегии и облаги на фона на съвременното дереждане на народа и държавата.

Така нар. от Дж. Стиглиц "варварска приватизация" говеде в края на краищата до приватизацията и на "естествени монополи", както са ги наричали класиците и са държали те да останат в ръцете на държавата и общините, за да не се реализира естественото им монополно положение от отделни и/или група частни лица. Сигурно би ни се възразило, че държавните регулаторни органи преодоляват тази опасност, но пак по гумите на Стиглиц, те предвартелно са "завладяни" от тези, които уж трябва да регулират и контролират. Съвременните неолиберални правителства вместо да защитават гражданите си от монополите фактически ги хвърлиха в лапите им и тези частни монополисти-терористи по същество издевателстват над обслужваните от тях клиенти, а държавният регулатор само "узаконавя" перманентното нарастване на цените, в които не е ясно какво се включва и как се формират.

III.

От най-дълбока древност хората са започнали да разграничават космос (Cosmos) и полис (Polis) и да се питат по кои зако-

От "Краят на историята"

ни да живее човекът, хората, по тези на Космоса (Природата) или на Полиса (обществото)? Още през V век пр.н.е. стоиците, начело със Зенон, са издигнали девиза: "Живей съобразно законите на Природата!". Той се възприема от многостранния Цицерон, който го разпространява в римското общество и дори се счита, че е станал нещо като религия на римския народ. Юристите го обявяват за принцип на "естественото или природното право" и той е актуален почти през цялото Средновековие. В новото време за него плътно застава Ж. Ж. Русо, който лансира девизът: "Назад към Природата!" и обявява човека за "мислещо развратено животно" (по Фр. Бастиа). Но нека да бъде спокоен духът или душата на Ж.Ж.Русо, тъй като "негово величество" пазарът методично обездухотворява, "варваризира" и "зоологизира", човека, хората, като ги насочва обратно към джунглата, и така ще се преодолее тяхната развратеност. С груги гуми, пазарът и провокираната от него духовно-културна криза водят човека към обратния скок – от царството на свободата в царството на необходимостта.

Съдействие за осъществяването на този скок оказва и ограниченият и несъвършен разум на човека. Много автори отбелязват това обстоятелство – ограничеността и несъвършенството на човешкия разум, но то е отразено най-добре от Негово Светейшество Далай Лама (вж.: неговата книга "Четирите благородни истини". 2000, С., изд. "Мириам"). Като изтъква, че нашият интелект е уникален и ненадминат, той сочи, че "понякога интелектът ни може да ни направи много нещастни ... той е един от източниците на човешкото нещастие.

От всички същества на планетата, хората създават най-големи проблеми ... ако нямаше хора на планетата, тя нямаше да има създадените от човека проблеми, щеше да е по-сигурна" (с.с. 137-138).

Дискусия

Освен това, според К. Сейгън (Свят, населен с демони, с. 93) "хората са склонни да изопачават истината за пари, внимание и слава", т.е. от суета и срещу материална изгода или облаги, вкл. възможността за хедонистичен начин на живот.

Далай Лама обаче не счита, че егоизмът е погрешен, но не го приема само ако е насочен срещу други хора, но дали това е възможно, т.е. егоизмът да не бъде насочен към други хора. Той обаче е реалист и не отрича наличието на "разрушителни тенденции", които подкопават диалога, разбирателството и мира. Далай Лама убедително твърди, че "мир не може да има до тогава, докато съществува изнурителна бедност, обществена несправедливост, неравенство, подчиненост, деградация на околната среда ... докато малките продължават да поддържат силните" (с. 148).

Все пак Далай Лама внася и успокоителна нотка – няма друго оръжие да се избавим от негативни събития, неволи и бедни, освен нашия разум, но той, за съжаление, е поставен под силните неприятелски атаки на своите "отрочета" – пазара с неговия иманентен инструмент – парите, които го обездухотворяват, "варваризират" и "зоологизират", т.е. потискат му духовността и разбуждат гремещия у човека звяр (по Фр. Ницше), т.е. подготвят го за обратния скок – от царството на свободата в царството на необходимостта.

С казаното до тук не се изчерпват недъзите на пазара, някои от които е забелязал още неговият "пророк" А. Смит, а Кейнс ги е нарекъл пороци. Един от тях според Л. Търоу е, че той (пазарът) произвежда невероятни неравенства, които многократно надминават т.нар. от него Коефициент на полезно действие на човека, т.е. разликата между потенциалните и реалните физически и интелектуални различия между хората, сред които все по-малко остават човеците (по Сократ). Горекананото от Л. Търоу ще подкрепим

със следните фразиращи данни: Разликата в качеството на живота или в жизненото равнище (измерено като БВП на глава от населението) между десетте най-развити и десетте най-слаборазвити държави в началото на настоящия век и хилядолетие е около 300:1, а между най-богатата (Люксембург) и най-бедната държава (Бурунди) е 712:1. Още по-фрапиращо е, че 1 % от най-богатите хора в света контролират около 95 % от богатствата му.

Тези данни едва ли се нуждаят от коментар, само ще добавим, че още Платон е пледирал за разлики в богатствата между хората до 4-5 пъти. Сочил се, че приблизително такива са били различията в богатствата между държавите дори през колониалния период, макар че вътрешно-националните им различия и тогава са били по-големи, но не чак такива, каквито са днес. Бедата е, че "ножицата" продължава да се разтваря и средната класа, която се считаше за гръбнака на пазарно-демократичния капитализъм, продължава да се "топи", като незначителна част от нея се издига по социалната стълбичка, а голямата ѝ маса пада надолу.

Всичко това се счита като първостепенен фактор за социална дестабилизация и основна причина за различните форми на недоволство и борба срещу ултралибералния "пазарен строй" (по Ж. Атали), приели формата на протестни движения – "зелени", "възмутени", "окупирай Уойстрийт", "анонимните" и др. Счита се, че тази все по-неблагоприятна социална картина е първопричината за тероризъм, разширяваща се употреба на наркотици, престъпност, контрабанда (с наркотици, оръжие, живи хора, човешки органи) и други, негативни явления и процеси.

Борбата срещу изтъкнатите и други негативни явления и процеси обикновено не се води с оглед отстраняване на факторите, които ги обуславят или причиняват, т.е. срещу техните "корени", а преди всички

Дискусия

ко срещу проявленията им, поради което и резултатите са скромни.

Така нар. радикални еколози, за които споменава и Ал Гор, считат, че всички проблеми и беди на нашата планета Земя идват от или са резултат на нейната пренаселеност. Според тях спокойно и безпроблемно на Земята могат да живеят максимум към 4 млрд. души, което ще рече, че поне над 3 млрд. са напълно излишни. Политиците непрекъснато обещават все нови и нови работни места и в същото време безработицата не намалява, а расте. Като гледаме TV виждаме, че в съвременните високотехнологични заводи се виждат твърде малко работници и изглежда, че диалектичната симбиоза между труд – капитал фундаментално е нарушена. Било е време, когато "овците изядоха хората", "машините ги изхвърлиха" от работните им помещения, а съвременните нови технологии ги правят ненужни и излишни. В същото време използваме около 150 % от ресурсния капацитет на планетата и фактически живеем за сметка на бъдещите поколения; крадем от тяхното бъдеще, но няма сполучлива рецепта за разрешаването на основното съвременно противоречие между нарастването на населението на планетата, от една страна, и намаляването на нейните ресурси, от друга страна. Дали пък не се разчита на свободния пазар, за да приведе в съответствие нарастващото население с намаляващите природни ресурси?

Социално-класовият подход не е нов, но Маркс и Енгелс и някои техни последователи, като Ленин, Сталин и др. му придадоха първостепенно значение. Днес той се счита за старомоден, ретрограден и изживял времето си, но ето какво казва един глобален олигарх Уорън Бъфет: "Има класова борба. Но моята класа, класата на богатите, ръководи тази борба и ние я спечелихме". Как да разбираме цитираното изявление на У. Бъфет, като самопризнание или като ирония? На нас ни звучи като самопризнание.

От "Краят на историята"

Все пак в необилералната литература са налице опити за преодоляване на антагонизма между труда и капитала, между които вече било създадена еднородност, еднородност и взаимно сътрудничество което не е приемал и Смит, дори е виждал и изтъквал противоречието и противодействието между тях, т.е. между "човешкия капитал" и нечовешкия такъв (финансов и веществен), за което говори и Уорън Бъфет. Другото са нещо като приказки от "Хиляда и една нощ".

IV.

Пряко свързани с предходните разсъждения са още две негативни съвременни тенденции, а именно:

- поставянето във висшето образование на акцента върху прагматично-утилитарната му страна и подценяване, дори пренебрегване на фундаменталната такава. По този начин нещата се насочват не към фундаменталното, а главно към практико-приложното му съдържание и утилитарното му значение, включително чрез един губещ вече своята актуалност математико-иконометричен анализ, свързан с множество предварителни ограничения и допускания и погледът и вниманието от фундамента все повече се отклонява и отслабва.

Вярно е, че основата на университетите са корпоративните училища, някои от които са се наричали и университети, като обучението се е осъществявало и в занаятчийски работилници, където от чираци и калфи са създавали майстори, които са аналогични на колежанин, бакалавър и магистър, плюс доктор за университетите. Смятаме за тревожно явление и тенденцията водеща към "свиране" на фундаменталното и разширяване на практико-приложно-утилитарното обучение, която придава на университетите и висшите училища облик и характер на занаятчийски училища, каквито те не са и в каквито не трябва да се превръщат.

Дискусия

Друго тревожно явление в образованието, главно висшето, е разширяване периметъра на платеното обучение в държавните висши училища и университети, за сметка на намаляването на държавната или бюджетната субсидия. Това е път към комерсиализиране и елитаризиране на висшето образование (ВО), но не и към повишаване на неговото качество и ефективност. Университетите стават все по-зависими от таксите на студентите, поради което ще се окажат по-податливи на компромиси, за да не намалява броят на студентите и постъпленията от студентски такси, каквото явление се наблюдава в частните колежи и университети.

Чрез непринудени анкети със студенти сме разбрали, че и те не се отнасят негативно към подобна тенденция. Вярно е, че ахилесовата пета на нашето ВО е практическата подготовка на студентите, една от основните причини за което е почти пълното премахване на стажовете и практиките на студентите през т.нар. преходен период. Ако нашите бизнесмени и техните фирми искат да им идват от университетите практически добре подготвени кадри, те биха могли да поемат инициативата или поне да окажат активно съдействие на университетите за кардинално решаване на въпроса със стажовете и практиките на студентите. Ли Якока (в "Кариера мениджера") много добре описва как големите фирми (за малките това е трудно, дори невъзможно, но могат да взимат студенти на стажове и практики) си избират студенти от университетите, с които имат партньорски отношения, но не ги назначават веднага на работа, а ги обучават в своите училища от 6 м. до 1 година и чак тогава те заемат длъжностите, за които преподавателите на фирмата са преценили, че са най-подходящи. Университетът не е занаятчийско училище и студентът се готви за десетки, а дори и за стотици възможни или евентуални длъж-

ности или конкретни работни места, всяко от които има своя специфика и особености и заемащият ги следва да познава в необходимата степен определен кръг по-обща нормативна и обширна и твърде конкретна и специфична нормативна и поднормативна уредба и тя толкова по-лесно и по-бързо се усвоява, колкото общетеоретичната подготовка на студента е била по-широка, по-сOLIDна и по-загълбочена. А студентът, респ. експертът висшист, трябва не само да познава нормативната и поднормативната уредба, която общо взето е динамична, но и да може да създава такава. Специалисти за конкретни работни места подготвят преди всичко занаятчийските училища, каквито университетите не са и не бива да бъдат. Това, разбира се, не означава, че студентите не трябва да получават и придобиват и практико-приложна подготовка, но "тежестта" не бива да бъде върху нея. Освен знания насочени главно към определена област, студентът следва да придобива в университета и възможно по-висока култура, по-широк кръгозор. Въпросът като че ли се свежда в края на краищата до съотношението и/или оптимизирането между теоретическата и практическата подготовка, но все пак смятаме, че е за предпочитане да се поставя ударението върху теоретическата, а не върху практическата подготовка на студента. Такова е и желанието на студентите, което сме го разбрали чрез анкети и разговори с тях и не бива да се подаваме на влиянията и желанията на някои бизнесмени, които не бива да забравят как те са започнали своето кариерно начало.

Тъй като в случая става дума за обучение и наука, бихме искали да кажем, че главно от Просвещението насетне се търси помирение между науката и религията и може да се каже, че то в много голяма степен е постигнато. Както философи, така и физици твърдят, че има неясна, неизвестна и с невероятни възможности сила с космически измере-

Дискусия

ния, която хората популярно наричат Творец, Бог. Все повече учени, включително физици, твърдят, че нямат конфликт с религията, че науката и религията, не са несъвместими. Нещо повече, дори в предаването по TV "Скам" акад. Б. Палюшев (физик) заяви, че ако науката не приеме вярата, т.е. религията тя не би могла да продължи своето развитие. Много по-стари автори, включително Блез Паскал, са приемали религията не само като първична форма на духовност, но и на наука. С други думи, като че са налице стремеж и тенденция науката да се обляга на вярата, религията, а последната – на научното знание. Като че ли последните десетилетия се създава и изгражда някаква симбиоза между тях. Все повече автори считат и твърдят, че без морален Абсолют не би могло да има стабилен морал, етика и етос; някои наричат моралния Абсолют "златния стандарт" на морала, етиката и етоса.

Мисълта ни е, че новите постижения на науката ни подсказват, че следва да преодолеем снизходителното си отношение към вярата, към религията, което ни внушава и т.нар. торсионна теория, която надминава научната фантастика, тъй като чрез нея "ние получаваме съвсем нова картина за света"¹⁵, като започваме да опознаваме и новите му измерения, освен познатите ни три, а общо били осем нива на реалност. Като проучи по-добре човек "Бунтът на масите" на Ортега и Гасет, "Философия на стопанството" на С. Н. Булгаков, "Енергийното поле на вселената и трансформацията на човешкото съзнание" на Д. Уилкок и някои други подобни с по-общо тематична философска насоченост, започва да разбира смисъла на двете противоположни или антиномни сентенции "тесен специалист – широк идиот" и "специалист по всичко е специалист по нищо", т.е. необходимостта от оптимизиране между фундаменталното и специалното знание.

От "Краят на историята"

V.

Но да не отиваме чак толкова далече. Общоприето е, че човекът е единственото разумно-духовно същество (духо-материя), което действа на разумно-морална основа, тъй като разумният дух е закърнил инстинктите му, но те дремят у него, т.е. у всеки у нас време звярът, по Фр. Ницше. Щом човекът не се ръководи само от природни инстинкти, а от своя "разумен дух" (по Хегел), какво ще регулира отношенията между хората, чиито инстинкти изпълняват второстепенна роля? Общоприетият и общопризнат регулатор при хората, в рамките на Polis-a, на обществата, е моралът, етиката, етосът, т.е. моралните ценности, норми и правила. Без тях хората стоят по-близо до животинските си събратя, отколкото до човеците; Сократ е констатираше, че хората са много повече от човеците. С други думи, хората със своите морално-духовни ценности и норми са именно човеците. При това моралът няма императивно-принудителна сила като гържавно-политическите закони, но древните са считали, че тяхната основа е морална и са ги приемали като израз и проявление на морала.

Темата е изключително сложна, но и фундаментална, дори фатално важна, обаче за съжаление се подценява и едва ли не пренебрегва. Става дума за темата за най-старата криза – духовно-културно-моралната, която има много дълбоки исторически корени. За едни тези корени стигат до окончателното разделяне между двете християнски църкви – Източно-православната и Западно-католическата през 1054 г., а за други – до първородния грях на Адам и Ева, заради който са изгонени от рая.

От стоиците до днес се спори на кои закони да се подчинява човекът, на тези на Cosmos-a или на Polis-a. Доколкото е

¹⁵ Вж.: Григоров, Пл. и Р. Тодорова, Тайните оръжия срещу човечеството, изд. "Распер", С., 2012., с.с. 138 и 141.

Дискусия

"духо-материя" той би следвало да се съобразява и с едните, и с другите закони, като имаме предвид, че първите са израз на природна необходимост, а във вторите има елемент и на морално-духовна свобода, защото чрез своя разумен дух човекът е извършил своя скок от царството на необходимостта в царството на свободата; той е автономна и/или свободна морална личност. Тук искаме само да изтъкнем и дебело да подчертаем, че законите на свободния пазар действат неумолимо, т.е. имат характер на природни закони и действат като природна необходимост. Именно поради това пазарът с основание бе обявен от някои автори за "убиец" на културата, на духовността, респ. на морала, и провокатор на бездуховност, варварство и инстинкти. Затова казваме, че той подготвя обратния скок на човека – от царството на свободата в царството на необходимостта. Той усмъртява духовното бъдеще на човека.

Към края на настоящата статия бихме искали да кажем, че, твърде много, дори повечето от изтъкнатите нови явления и процеси в съвременния ускорено глоболизиращ се свят са провокирани и осъществени главно върху основата на либерално-демократичния "пазарен строй" или "пазарна цивилизация". Като че ли пропуснахме обаче да отбележим още две характерни неща, а именно: супер-спекулативния характер на съвременния пазарно-демократичен капитализъм, което дава основание да се нарича "хазартен капитализъм", "казино-капитализъм" (от Кейнс и др.), "куха икономика", "спекула върху спекулата" (от П. Дракър и Л. Търоу). Спекулата по начало е присъща на пазара, но тя е "патент" главно на финансовите пазари, които прекаляват с нея, а както спекулата, така и инфлацията деформират всички стойностни

показатели и измерители, макар че те уж се коригират поне с инфлационния индекс. Другата съвременна новост е, че някои изследователи започнаха да говорят за "капитализъм на шоковата терапия", който ни е познат, а така също за "капитализъм на бедствията"¹⁶, за "урогливи хищнически", дори за "престъпни форми на капитализма", за "международен монопол на олигарсите"¹⁷.

Като че ли във всички нови неща, явления, процеси "иновации" стои "негово величество" пазарът и иманентният му инструмент, "колелото на размяната" (по А. Смит) – парите. За съжаление по-голямата част от тях биха могли да се квалифицират като негови недъзи и пороци. Фундаменталният недъг или порок на "екипа" пазар-пари си остава обстоятелството, че те (пазарът и парите) са "рожба", продукт, феномен на уникалния (но видяхме и несъвършен) разумен дух на човека, но парадоксалното е, че са и негов непримирим враг, доколкото пазарът (свободния) действа като неумолим природен закон, едва ли не с природна необходимост, без съобразяване и зачитане на никакви морално-етични и хуманни ценности. По такъв начин той (включително парите) ни обездуховоряват, "варваризират" и "зоологизират", т.е. насочват ни обратно напак, където сме били с всички останали животински събратя – джунглата, т.е. поставят ни в обятията са природната необходимост. Така те ни подготвят да престанем да бъдем "мислещи развратени животни" и да си останем инстинктивни неразвратени такива, т.е. подготвят ни за обратен скок от царството на свободата (духовната) в царството на необходимостта (природната).

За да се разбере по-добре това, което казваме, и за да звучи по-убедително,

¹⁶ Вж.: Клайн, Н., Шоковата доктрина и капитализмът на бедствията, изд. "Изток-Запад", С., 2011.

¹⁷ Шмит, Х., цит.съч., с.с. 40, 45, 97, 98.

ще си позволим да го допълним с един цитат от съвременния папа Бенедикт XVI: "Парите и богатството се превръщат в мяра на всичко ... хората се превръщат в стока ... отчуждават се ... настъпва морално разпадане ... духова пустота ... разрушаване на съвестта ... либералният пазар налага своите непреклонни закони на всички аспекти на живота. Целият морал на църквата, т.е. цялата морална и антропологична концепция на християнството, вече не намират съответствие и разбиране в днешния западен (егоистично-материалистическо-хедонистичен – ВС) свят"¹⁸. Казаното от папа Бенедикт XVI едва ли се нуждае от коментар. Само ще допълним, че подобни мисли изказват и светски автори и то в лицето дори на Сб. Бжежински. За него съвременния ултра-пазарен капитализъм е "тип утопизъм", но изразява Дарвиновата теория за оцеляване на най-приспособилите се видове, т.е. теорията за "социалния дарвинизъм" като всичко това "противоречи, (според него), на социалната справедливост". Той използва такива изрази като "реторика на ценности, ориентирани консумативно", "духовна празнота", "морално объркване", "морална криза и упадък", нарича холивудските филмови продуценти за антидуховните им филмови продукции "културни разбойници"¹⁹.

Такива унищожителни по същество оценки за съвременния ултра-либерален капитализъм, каквито цитирахме (на папа Бенедикт XVI и на Сб.Бжежински – духовно и светско светила) не са изключение. Те също показват, че пред човека вече се изправя хамлетовата дилема –

"да бъде или да не бъде" ... (човек). Това показва, че пътят, по който сме вървели и продължаваме да вървим, не ни води към добър край. Внушението, че ултралиберализмът няма алтернатива е несъстоятелно. То противоречи на древния принцип Ин и Ян, на "фундаменталният дуализъм", на "великата диалектика" (по Д. Форчън и Р. Тарнас), които са универсален принцип. Тази алтернатива е лансирана от древноазиатските религиозно-философски учения под формата на "среден (благороден) път", възприето и от Аристотел под наименованието "златна среда", която идея стои в основата на кейнсианската доктрина, която бе прилагана в почти целия западен свят през "тридесетте славни следвоенни години". Тя е най-сериозната, според нас, както и най-позната, защото твърде широко и сравнително дълго бе прилагана, без да считаме, че тя е единствената. Такива алтернативи са обосновавали и предлагали съвременните анархисти – Робърт Нозик²⁰ и Ж. Атали²¹, но има и други.

От тези други смятаме, че заслужава да споменем още две. Заг едната стои архиепископ Ханс Кюнг, виден деятел на международното екуменическо движение. Той смята, че двете модни антагонистически обществени системи комунизъм (социализъм) и капитализъм (либерализъм) следва да бъдат разглеждани като безнадеждно компроментирани и да бъдат награснати ... необходима ни е екосоциална пазарна икономика ... нова посткапиталистическа и постсоциалистическа констелация"²². За подобна алтернатива пледира и настоява и световният екуменически форум, наречен Парламент на световните

¹⁸ Вж.: Тесоре, Д., Раингер: Въведение. Нравствените, политическите и религиозните възгледи на папа Бенедикт XVI, изд. "Сиела", С., 2007, с.с. 41, 46, 71, 115, 116, 119, 129, 131, 169, 180.

¹⁹ Вж.: Бжежински, Сб., Извън контрол, изд. "Обсидан", С., 1994, с.с. 65, 66, 72, 78, 79, 81, 83.

²⁰ Вж.: Нозик, Р., Анархия, държава, утопия, С., 2003.

²¹ Вж.: Атали, Ж., Братства. Една нова утопия, С., 2003.

²² Кинг, Х., Проект за световен етос, изд. "КХ", С., 2003, с. 29 и 30.

Дискусия

религии в приетата от него Декларация за световен етос²³.

Накрая ще споменем за още една алтернатива, лансирана от членовете на Световния Съвет на Мъдростта, М. Лайтман и Е. Ласло. Според тях живеем в хаотично-безперспективен свят и стоим пред избора между по-нататъшната деградация, водеща до глобален разпад, и Спасението, което обаче изисква един пълен обрат от индивидуализма-егоизма-хедонизма към природния, според тях, универсален закон на алтруизма. Става дума по същество за една духовно-морална революция и завръщане към изконните морално-духовни ценности на човека, на хората, което е адски трудно, но е единственият спасителен път, според посочените членове на Световния Съвет на Мъдростта²⁴, тъй като в противен случай и според Л. Търоу ще продължим да "вървим към колективно социално самоубийство"²⁵.

Разбира се, посочените алтернативи едва ли изчерпват гългия набор от такива, още повече че някои от тях, имат и твърде гревен произход – азиатският религиозно-философски "среден (благороден) път" на развитие, "Държавата" на Платон, Царството божие на Христос и плеяда техни последователи. В края на краищата е фатално важно да се разбере, че без подходяща алтернатива няма надеждна перспектива. Тук само маркираме най-популярните алтернативи на съвременния ултралиберализъм, за да се разбере, че той не е безалтернативен. И ако не се ориентираме към някоя от тях, като най-подходящата и позната-

та (приложена през "тридесетте славни следвоенни години") е "средният (благородният)", вариант на който бе кейнсианството. Крайно време е да се убедим, че "чистите" общества – "чист" социализъм и "чист" капитализъм, не са решение, а проблем²⁶

Литература:

Атали, Ж., 2003. Братства. Една нова утопия, С., изд. "КХ".

Аристотел, 1995. Политика, С., изд. "Отворено общество".

Бастия, Фр., Что видно и чего не видно, Челябинск, изд. "Социум".

Булгаков, С. Н., 1990. Философия хозяйства, Москва, изд. "Наука".

Григоров, Пл. и Р. Тодорова, 2012. Тайните оръжия срещу човечеството, изд. С., "Распер".

Дал, Р., 2006. Демокрацията и нейните критици, С., изд. "КХ".

Декларация за световен етос, Парламент на световните религии, 2005.

Кръстев, Ив., интервю, публикувано във В. "Дневник".

Клайн, Н., 2011. Шоковата доктрина и капитализмът на бедствията, С., изд. "Изток-Запад".

Кийосаки, Р., 2010. Конспирацията на богатите, С., изд. "Анхира".

Лайтман, М., Ласло, Е., 2009. Вавилонската кула. Последния етаж, С., изд. "Феникс".

²³ Декларация за световен етос, Парламент на световните религии, 04.09.1993, Чикаго, САЩ, изд. КХ", 2005.

²⁴ Вж.: Лайтман, М. и Ласло, Е., Вавилонската кула, Последният етаж, изд. "Феникс", С., 2009, с.с. 19, 20, 33, 49, 63, 93, 105 и др.

²⁵ Търоу, Л., Бъдещето на капитализма или как днешните икономически сили оформят утрешният свят, изд. "В. Люцканова", С., 2000, с. 452-453.

²⁶ Вж. Стоянов, В., Пазарът – продукт на разума, генератор на антикултура и провокатор на конфликти и инстинкти, 2011. Годишник на УНСС – 2011, С., с. 167-233.

Дискусия

Ницше, Фр., 2009, Воля за власт, изд. "Захари Стоянов", С., с 23.

Нозик, Р., 2003. Анархия, държава, утопия, С. В."Монд дипломатик", бр. 8 (22), август, 2006.

Негово светейшество Далай Лама, 2000. Четирите благородни истини, С., изд. "Мириам".

Норберг, Й., 2010. Финансовият крах, С., ИК "МаК".

Никсън, Г., 1993. Не изпускайте момента, гр. В. Търново, ИЦ "В. Търново".

Сейгън, К., 2009. Свят населен с демони. Науката свещ в мрака, С., изд. "Бард".

Стоянов, В., 2011. Пазарът – продукт на разума, генератор на антикултура и про-

От "Краят на историята"

Вокатор на конфликти и инстинкти, 2011. Годишник на УНСС – 2011, С., с. 167-233.

Тесоре, Д., Рацингер. 2007. Въведение. Нравствените, политическите и религиозните възгледи на папа Бенедикт XVI, С., изд. "Сиела".

Търоу, Л., 2000. Бъдещето на капитализма или как днешните икономически сили оформят утрешния свят, С., изд. "В. Люцканова".

Хекеторн, Ч.У., 2006/2007. Тайните общества на всички времена и народи, три тома, С., изд. "Мириам".

Шмит, Х., 2006. Силите на бъдещето. Световните победители и губещи в утрешния свят, С., изд. "Метаатама".

Юинг, Х., 2003. Проект за световен етос, С., изд. "КХ".